

Komedier

Holberg

LUDVIG HOLBERGS
HOVEDVÆRKER

HOVEDREDAKTØRER

Laurids Kristian Fahl og Peter Zeeberg

REDAKTION

Henrik Andersson, Finn Gredal Jensen
og Camilla Zacho Larsen

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB
AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Holberg · Ludvig Holbergs hovedværker

Komedier 5

BIND 5 AF 22

© 2017 Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Aarhus Universitetsforlag

Hovedredaktører: Laurids Kristian Fahl og Peter Zeeberg
Redaktion: Henrik Andersson, Finn Gredal Jensen og Camilla Zacho Larsen
Studentermedhjælpere: Trine Bentsen, Rikke Hørring Christensen, Marie Vindal Larsen og Sarah E.C. Toftager
Tilsynsførende for dette bind: Jens Bjerring-Hansen, Dorthe Duncker, Henrik Galberg Jacobsen og Esther Kielberg

Forlagsredaktion: Anette Stoffersen
Forlagskorrektur: Hans Ørbæk

Teksterne er ortografisk moderniseret på grundlag af de tekstkritiske udgaver i *Ludvig Holbergs Skrifter* (holbergsskrifter.dk / holbergsskrifter.no).

Indledningerne bygger på de tilsvarende tekster i *Ludvig Holbergs Skrifter*, skrevet af Thomas Bredsdorff, Lars Ilsøe, Lisbeth Nyborg, Karen Skovgaard-Petersen og Ivan Ž. Sørensen. Indledningerne til de enkelte komedier er omskrevet og redigeret til kort form af Sune Berthelsen og forlaget i samarbejde med redaktionen.

Forsiden: Kobberstik af Ludvig Holberg, Christian Fritzsck, Hamborg, 1731. Det Kongelige Bibliotek.
Omslag: Camilla Jørgensen, Trefold
Design og sats: Carl-H.K. Zakrisson og Tod Alan Spoerl
Bogen er sat med: Newzald
Tryk: Narayana Press
Papir: Munken Pure Rough 100 g
Bogbinder: Buchbinderei Büge

Printed in Denmark 2017
1. udgave, 1. oplag

ISBN 978 87 7184 172 5

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
1219 København K
www.dsl.dk

Aarhus Universitetsforlag
Finlandsgade 29
8200 Aarhus N
www.unipress.dk

Indhold

Erasmus Montanus	7
Pernilles korte frøkenstand	91
De usynlige	163
Den stundesløse	221
Den honnette ambition	327
Om principperne for moderniseringen	397
Holbergs sprog	402
Rang, stand og tiltaleformer	406
Mønter, købekraft, mål og vægt	407
Oversættelser	408
Ordlister	416

Udgivet med støtte fra Augustinus Fonden og A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Erasmus Montanus

eller

Rasmus Berg

KOMEDIE I 5 AKTER

(1731)

Om Erasmus Montanus

»Monsøren er blevet så lærd at han ikke mere kan forklare sin mening på sit modersmål« – så enkelt kan Erasmus Montanus' lillebror Jacob sige det. Den latintalende Erasmus er muligvis akademisk klog, men han er socialt dum – og det kommer han til at lide for i en verden hvor hans værdier ikke tæller.

Rasmus Berg – eller på latin: Erasmus Montanus – har tilbragt nogle år som studerende ved Københavns Universitet. Her underviste man, ligesom på andre europæiske universiteter, i første halvdel af 1700-tallet stadig udelukkende på latin. Det var derfor helt almindeligt at akademikere brugte latinske gloser og vendinger, også når de skrev på dansk. Men det var naturligvis en stil man måtte aflægge sig når man skrev til ikke-akademikere.

Det er det Erasmus Montanus ikke har forstået. Hjemvendt til sin barnheds landsby blærer han sig med sin latin og sine evner til at disputere og jonglere med logiske slutninger, syllogismer, som man dyrkede på universiteterne. Erasmus er dog en middelmådig logiker, og flere af hans syllogismer er oplagt fejlagtige. Ikke desto mindre tror hans stakkels mor vitterligt at hun er blevet forvandlet til en sten. Latin og lærdom er magt, og det er en magt som Erasmus Montanus misbruger til at tryne sine benovede forældre og deres naboer, der ikke har gået på universitetet.

Men det viser sig at han kommer til kort, først i mødet med sin jordbundne bror Jacob, hvis ægte, sunde fornuft tydeligt udstiller Erasmus' udvendige skolelærdom, og siden i mødet med Per Degn, der ganske vist er aldeles blottet for den lærdom han gør sig til af – men som i naboernes øjne besidder den autoritet og troværdighed som Erasmus ikke er i stand til at skabe sig. Den på én gang snu og ynkelige Per Degn, hvis bedste forsvaret er et angreb, er en af de store komiske skikkelser i Holbergs forfatterskab.

Situationen tilspidser da Erasmus insisterer på at jorden er rund, og at den bevæger sig – og da det kommer hans kommende svigerfar for øre, aflyser han brylluppet. Kæresten, Lisbed, trygler Erasmus om at opgive sin overbevisning om jordens beskaffenhed. Erasmus vakler, men holder fast.

Til sidst henvender ridefogeden sig til en løjtnant for at få Erasmus indkaldt som soldat. Det klarer løjtnanten ved et fikst kneb, en af de falske syllogismer Erasmus selv ynder at brillere med. For at slippe fri er Erasmus tvunget til at medgive at jorden er flad – og så kan han få sin Lisbed.

Den lærde pedant er en af Holbergs yndlingsaversjoner. Erasmus Montanus er ikke bare en lærd pedant, han er også en arrogant pedant. I alt sit akademiske hovmod er han ude af stand til at fatte at den lærdom han gør sig til af, ikke har praktisk relevans uden for universitetets mure, og at nok så megen lærdom ikke nytter noget hvis man ikke er i stand til at kommunikere med andre mennesker. Det er det løjtnanten, som Holbergs talerør, til sidst belærer Erasmus om.

Men komediens paradoks er jo at Erasmus faktisk har ret. Jorden er rund – og det har det publikum Holberg skrev komedien for, udmærket været klar over. Men den der ikke forstår de sociale regler, mister retten til at have ret. For at slippe for militæret og holde fast på Lisbed må han derfor vælge løggen, at jorden er flad som en pandekage. Det giver komedien en tragisk dimension. Søren Kierkegaard skrev ligefrem i 1830'erne: »Jeg græder, naar jeg seer eller læser Erasmus Montanus; han har Ret og ligger under for Massen.« Georg Brandes fokuserede i sin læsning netop på forholdet mellem det tragiske og det komiske i komedien da han kaldte *Erasmus Montanus* den danske litteraturs »dybeste værk« (1884).

Holberg skrev allerede *Erasmus Montanus* i 1723, men den blev først trykt i den samlede udgave af komedierne i 1731. Førsteopførelsen fandt sted i Hamborg i 1742, mens man i Danmark måtte vente til 1747 med at se komedien på scenen. I eftertiden har den været en af de oftest spillede og en af de mest læste.

Det er den ældste trykte udgave der ligger til grund for nærværende udgave.

Hovedpersonerne i komedien

MONTANUS

JEPPE BERG, hans fader

NILLE, hans moder

LISBED, Montani fæstemø

JERONIMUS, hendes fader

MAGDELONE, hendes moder

JACOB, Montani broder

PER DEGN

JESPER RIDEFOGED

Første akt

Scene 1

JEPPE (*alene med et brev i hånden*)

Det er skade at degnen ikke er i byen, thi der er så meget latin i min søns brev som jeg ikke forstår. Tårerne står mig tit i øjnene når jeg eftertænker at en stakkels bondesøn er blevet så boglærd, besynderlig såsom vi ikke er af de højlærdes bønder. Jeg har hørt af folk som forstår sig på lærdom, at han kan disputere med hvilken præst det skal være. Ak, kunne jeg og min hustru have den glæde at høre ham præke før vi dør, her på Bjerget, da ville vi ikke fortryde på alle de skillinger vi har sat på ham.

Jeg kan nok mærke på Per Degn at han skøtter ikke meget om at min søn kommer hid. Det kommer mig for ligesom han er bange for Rasmus Berg. Det er skrækkeligt med de lærde folk, de bær' sådan avind til hverandre, og den ene kan ikke lide at den anden er også lærd. Den gode mand gør skønne prækner her i byen og kan tale om misundelse så tårerne må stå en i øjnene; men mig synes at han selv ikke er ganske fri for den fejl. Jeg kan ikke vide hvoraf sådant kommer. Om en siger at min nabo forstår avlingen bedre end jeg, skulle jeg lægge det på hjertet? Skulle jeg hade min nabo for det? Nej, såmænd gør Jeppe Berg ikke. Men der er min tro Per Degn.

Scene 2

Jeppe, Per Degn

JEPPE

Velkommen hjem igen, Per!

PER

Tak, Jeppe Berg.

JEPPE

Ak, min hjerte Per, gid I kunne forklare mig noget latin som står i min søns sidste brev.

PER

A3v
Hvad snak! Mener I at jeg forstår ikke latin såvel som jeres søn? Jeg er en gammel *academicus*, jeg, Jeppe Berg.

JEPPE

Det ved jeg nok, men jeg mente om I forstod den nye latin, thi det sprog forandres vel også såvel som det sjællandske; thi i min ungdom talte man ikke så her på Bjerget som nu. Det som man nu kalder lakaj, kaldte man da dreng, det som man nu kalder matrasse, kaldte man da bislåperske; en frøken hed da stadsmø, en musikant spillemand, og en sikketér skriver. Derfor mener jeg latinen óg kan være forandret siden den tid I var i København. Vil I være så god at forklare mig dette? Jeg kan nok læse bogstaverne, men fatter ikke meningen.

PER

Jeres søn skriver at han studerer nu sin *logicam*, *rhetoricam* og *metaphysicam*.

JEPPE

Hvad vil det sige, *logicam*?

PER

Det er hans prækestol.

JEPPE

Det er mig kært. Gid han kunne blive præst.

PER

Men degn først.

JEPPE

Hvad er den anden post?

PER

Den hedder *rhetorica*, det er på dansk Ritualen. Men den tredje post må være forskrevet, eller det må være fransk; thi var det latin, så forstod jeg det nok. Jeg er kapabel, Jeppe Berg, at regne op den hele *Aurora*: *Ala* det er en vinge, *ancilla* en pige, *brabra* et skæg, *coena* en natpotte, *cerevisia* øl, *campana* en klokke, *cella* en kælder, *lagna* en flaske, *lana* en ulv, *ancilla* en pige, *janua* en dør, *cerevisia* smør.

JEPPE

I må have en forbandet ihukommelse, Per!

PER

A4r
Ja, jeg havde ikke tænkt at jeg skulle have blevet så længe i et fattigt degnekald. Jeg kunne nok have været noget andet for længe siden dersom jeg ville have bundet mig ved en pige; men jeg vil hellere hjælpe mig som jeg kan, førend man skal kunne sige på mig at jeg har fået brød for kone.

JEPPE

Men kære Per, her er endnu noget andet latin som jeg ikke forstår. Se her denne linje.

PER

Die Veneris Hafnia domum profecturus sum. Det er noget højtravende, dog forstår jeg det helt vel, men det kunne bryde hovedet på en anden. Det er på dansk: Der er kommet *profecto* en hob russer til København.

JEPPE

Hvad mon russeren nu vil bestille her igen?

PER

Det er ikke moskovitter, Jeppe Berg, det er unge studenter, som man kalder russer.

JEPPE

Nu, nu ved jeg. Der er vist stor alarm i de dage når de får salt og brød og bli'r studenter.

PER

Når venter I ham hjem?

JEPPE

I dag eller i morgen. Kære Per, tøv lidt her, jeg vil springe ind til Nille, hun skal give os en drik øl herud.

PER

Jeg vil nok hellere have et glas brændevin, thi det er for tidligt at drikke øl.

Scene 3

PER (*alene*)

Jeg skøtter ikke meget om, sandt at sige, at Rasmus Berg kommer hjem; ikke fordi jeg er bange for hans lærdom, thi jeg var allerede gammel student da han endda gik i skole og fik, med permission, på sin rumpe. Det var andre karle som deponerede i min tid end nu om stunder. Jeg depone-
rede fra Slagelse skole med Per Monsen, Rasmus Jespersen, Christen Klim, Mads Hansen, som vi i skolen kaldte Mads Pandekage, Poul Iver-
sen, som vi kaldte Poul Finkeljokum. Alle karle som havde ben i panden
og skæg på hagen, og som var kapable at disputere i hvilken materie det
skulle være. A4v

Jeg er kun blevet degn, men er fornøjet når jeg har mit daglige brød og forstår mit embede. Jeg har forbedret meget i indkomsterne og har det som ingen af mine formænd havde, så mine efterkommere ikke skal bande mig i min grav. Folk tænker at der er ingen observationer ved at

være degn. Jo jo! Degnekald er min tro et vanskeligt embede når man skal have det på den fod at det skal føde sin mand. Før min tid holdt folk her i byen alle ligsange lige gode; men jeg har bragt det på den fod at jeg kan sige til en bonde: »Hvilken salme vil du have? Den koster så meget, den anden så meget.« I lige måde når der skal kastes jord på den døde: »Vil du have fint sand eller slet og ret jord?«

Der er også adskillige observationer som min formand Christoffer Degn ikke vidste af at sige; men han havde ikke studeret. Jeg kan ikke begribe hvorledes den karl blev degn. Men han var óg degn derefter. Latin hjælper meget et menneske i alle forretninger. Jeg ville ikke miste det latin jeg kan, ikke for hundrede rigsdaler, thi det har båret mig i mit embede over hundrede rigsdaler, ja hundrede til.

Scene 4

Nille, Jeppe, Per

NILLE

Singot, Per.

PER

Tak, morlille. Jeg drikker heller ikke brændevin uden når jeg har ondt i maven; men jeg har gemenlig en slet mave.

NILLE

Ved I vel, Per, at min søn kommer hjem i dag eller morgen? Der får I en mand som I kan tale med, thi den karl er ikke skåret for tungebåndet, såsom jeg har hørt.

PER

Ja, jeg tror nok han kan tale en hob klosterlatin.

NILLE

Klosterlatin? Det er jo det bedste latin, ligesom klosterlærred er det bedste lærred. A5r

PER

Ha ha ha ha!

JEPPE

Hvoraf ler I, Per?

PER

Af intet, Jeppe Berg. God tår på en frisk! Jeres skål, morlille! Ha ha ha! Det er sandt nok som I siger. Klosterlærred er godt lærred, men ...

NILLE

Gøres det lærred ikke på klosteret? Hvorfor kaldes det da klosterlærred?

PER

Jo, det er ret nok, ha ha ha! Men I kan vel give mig noget at bide på til brændevinen?

NILLE

Her ligger et stykke brød og ost skåret, om I vil ikke forsmå.

PER

Tak, morlille! Ved I hvad brød hedder på latin?

NILLE

Nej, mare ved jeg ikke.

PER (æder og snakker tillige)

Det hedder *panis*, *genetivus pani*, *dativus pano*, *vocativus panus*, *ablativus pano*.

JEPPE

Hille mænd, Per! Det sprog er vidtløftigt. Hvad hedder grovbrød?

PER

Det hedder *panis gravis* og fint brød *panis finis*.

JEPPE

Det er jo halvt dansk.

PER

Ja, det er vist. Der er mangfoldige latinske ord som har deres oprindelse af dansken; thi jeg skal sige os noget: Her var en gammel rektor i Københavns skole ved navn Saxo Grammatica, som forbedrede latinen her i landet og gjorde en latinsk *grammatica*, hvorudover han fik det navn Saxo Grammatica. Den samme Saxo har bødet meget på det latinske sprog med danske ord, thi før hans tid var latinen så fattig at man ikke kunne skrive en ret mening som folk kunne forstå.

JEPPE

Men hvad vil det ord *grammatica* sige?

PER

Det samme som *donat*. Når man binder den ind i tyrkisk bind, så kaldes den *donat*; men når man binder den ind i hvidt pergament, så kaldes den *grammatica* og deklineres ligesom *ala*.

NILLE

Ak, jeg ved aldrig hvor alt dette kan ligge i hovedet på folk. Mit hoved svimler når jeg kun hør' tale derom.

JEPPE

Derfor er lærde folk heller ikke gerne rigtige i hovedet.

NILLE

Ej, hvilken snak! Så mener du at vor søn Rasmus Berg er ikke rigtig?

JEPPE

Mig synes alene, morlille, det er noget underligt at han skriver latinske breve til mig.

PER

Deri har min tro Jeppe ret, thi det er noget naragtigt. Det var jo ligesom jeg ville tale græsk med ridefogeden for at lade se at jeg forstod det sprog.

JEPPE

Forstår I også græsk, Per?

PER

Ak, jeg har kunnet for tyve år siden stå på én fod og læse det hele litani på græsk. Jeg kan endnu komme i hu at det sidste ord hedder *amen*.

JEPPE

Ak, Per, det vil blive artigt når min søn kommer tilbage, at vi kan sætte jer to sammen.

PER

Vil han disputere med mig, skal han finde karl for sin hat, og vil han synge i kap med mig, så kommer han til kort. Jeg har synget i kap med ti degne ^{A6r} som alle har måttet give sig tabt, thi jeg har taget troen fra dem alle ti. Det har været mig tilbudt for ti år siden at være kantor i Vor Frue skole, men jeg har ikke villet, thi hvorfor skulle jeg gøre det, Jeppe? Hvorfor skulle jeg forlade min menighed, som elsker og ærer mig, og som jeg elsker og ærer igen? Jeg lever på et sted hvor jeg har mit daglige brød, og hvor jeg er respekteret af alle folk; thi amtmanden selv kommer aldrig hid, jeg bli'r jo straks hentet for at fordrive tiden med ham og synge for ham. Forgangen år ved disse tider gav han mig to mark fordi jeg sang *ut, re, mi, fa, sol*. Han svor på at han havde større behag deri end i den største vokalmusik han havde hørt i København. Vil I give mig end et glas brændevin, Jeppe, skal jeg synge det samme for jer.

JEPPE

Gerne. Skænk nok et glas brændevin, Nille.

PER

Jeg synger ikke for enhver. Men I er min gode ven, Jeppe, som jeg tjener med fornøjelse.

(Begynder at skråle, først langsomt)

Ut, re, mi, fa, sol, la, si, ut; nu tilbage, ut, si, fa, sol, fa, mi, re, ut. Nu skal I høre på en anden måde hvor højt jeg kan gå: ut, re, mi, fa, sol, fa, si, ut, re, mi, fa, sol, fa, si, ut, re.

JEPPE

Hille mænd, det sidste gik fint. Vore små grise kan ikke gå højere med røsten.

PER

Nu vil jeg synge hastigt: *ut, re, mi, re ...* Nej, det var ikke ret. *Ut, re, mi, do, re, mi, ut ...* Nej, det kom også galt. Det er forbandet tungt, Jeppe, at synge så hastigt. Men der kommer monsieur Jeronimus.

Scene 5

Jeronimus, Magdelone, Lisbed, degnen, Jeppe, Nille

JERONIMUS

Godmorgen, svoger! Har I nogen tidende fra jeres søn?

JEPPE

Jo, jeg tror han kommer i dag eller i morgen.

LISBED

Ak, er det muligt? Nu er min drøm fuldkommen!

JERONIMUS

Hvad drømte du da?

LISBED

Jeg drømte at jeg lå hos ham i nat.

MAGDELONE

Der er dog noget ved drømme. Drømme er ikke at foragte.

JERONIMUS

Det er sandt nok; men dersom I gode piger tænkte ikke så meget på mandfolk om dagen, drømte I ikke så tit om dem om natten. Du drømte vel lige så stærkt om mig i de dage vi var forlovede sammen, Magdelone?

MAGDELONE

Det er min tro sandt; men nu har jeg min tro ikke i nogle år drømt om dig.

JERONIMUS

Det kommer deraf at kærligheden er ikke så hed nu som den var tilforn.

LISBED

Men er det muligt at Rasmus Berg kommer hjem i morgen?

JERONIMUS

Ej, min datter, du skulle ikke lade dig mærke med at være så forlibt.

LISBED

Ak, er det vist at han kommer hjem i morgen?

JERONIMUS

Ja ja, du hører jo at han kommer til den tid.

LISBED

Hvor langt har vi til i morgen, hjerte far?

JERONIMUS

Hvilken forbandet snak! Disse forlibte folk er ligesom de var gale.

LISBED

Ja, jeg tæller min tro hver time.

JERONIMUS

Du skulle også spørge hvor lang en time er, så kunne man tænke du var rent gal. Hold inde med sådan sladder, og lad os forældre snakke sammen. Hør, min kære Jeppe Berg, holder I det rådeligt at disse to unge mennesker kommer sammen førend han får brød?

JEPPE

Det er ligesom jer synes. Jeg kan nok underholde dem; men det var dog bedre at han fik brød først.

JERONIMUS

Jeg holder det aldeles ikke rådeligt at de kommer sammen før.

(Lisbed græder og hylér)

JERONIMUS

Ej, fy skæm dig for en ulykke! Det er en spot for en pige at stille sig sådan an.

LISBED *(grædende)*

Får han snart brød da?

JEPPE

Det er ingen tvivl på han får jo snart brød, thi så vidt som jeg har hørt, er han så lærd at han kan læse hvilken bog det skal være. Han skrev mig et latinsk brev til nylig.

NILLE

Og det kan mare stå, det ved degnen.

LISBED

Var det så vel skrevet?

PER

Ja, vel nok for sådan ung person. Han kan blive god, mampeselle. Der vil ellers meget til. Jeg tænkte også at jeg var lærd da jeg var på hans alder; men ...

JEPPE

Ja, I lærde folk roser aldrig hinanden.

PER

Ej, snak! Skulle jeg bære avind til ham? Da han endnu ikke var født, havde jeg allerede stået tre gange skoleret, og da han sad i fjerdelectien, havde jeg været otte år degn. ^{A7v}

JEPPE

En kan have bedre hoved end en anden. En kan lære så meget i et år som andre i ti.

PER

Da tør Per Degn nok sætte sit hoved mod hvem det skal være.

JERONIMUS

Ja ja, hver kan være god for sig. Lad os nu gå hjem, børn. Farvel, Jeppe. Jeg gik her forbi, og så ville jeg tale med jer på vejen.

LISBED

Ak, var mig dog ad så snart han kommer!

Scene 6

Jeppe, Nille, Per, Jacob

JEPPE

Hvad vil du, Jacob?

JACOB

Far, ved I nyt? Rasmus Berg er kommet hjem.

JEPPE

Hillemand, er det muligt? Hvorledes ser han ud?

JACOB

Ak, han ser meget lærd ud. Rasmus Nielsen, som kører for ham, svær' på at han gjorde ikke andet den hele vej end disputerede på græsk og elamitisk med sig selv, og det undertiden med sådan iver at han slog Rasmus Nielsen tre til fire gange bag i nakken med knyttede næver og råbte derhos altid: »*Probe majoren, probe majoren.*« Jeg kan tænke han har haft en disput med en major før han rejste. Undertiden sad han stille og stirrede på månen og stjernerne, og det med sådan grundig mine at han faldt tre gange af vognen og havde nær brudt halsen itu af lutter lærdom så at Rasmus Nielsen lo deraf og sagde ved sig selv: »Rasmus Berg er vel en klog mand på himlen, men en nar på jorden.«

JEPPE

Ak, kom! Lad os gå ud at tage imod ham. Kære Per, kom I med os! Det kan hælde sig at han har glemt dansk og kan ikke tale andet end latin, så kan I være tolk. ^{A8r}

PER

Skam der gør, jeg har andet at bestille.

Anden akt

Scene 1

MONTANUS (*med hoserne nede om benene*)

Jeg har kun været én dag fra København og længes allerede. Hvis jeg ikke havde mine gode bøger med mig, kunne jeg ikke leve på landet. *Studia secundas res ornant, adversis solatium præbent.* Jeg synes ligesom mig fattes noget efterdi jeg har ikke disputeret i tre dage. Jeg ved ikke om her er nogle lærde folk her i byen. Hvis her er nogen, skal jeg nok sætte dem i arbejde, thi jeg kan ikke leve uden jeg må disputere. Mine stakkels forældre kan jeg ikke meget tale med, thi de er enfoldige folk og ved næppe andet end deres børnelærdom så at jeg kan ikke have megen trøst af deres omgængelse. Degnen og skolemesteren skal have studeret, men jeg ved ikke hvor vidt det strækker sig; dog skal jeg forsøge hvad de duer til. Mine forældre blev forskrækket da de så mig så tidligt, thi de havde ikke ventet at jeg skulle have taget fra København om natten.

(*Han slår ild, tænder sin pibe og sætter pibehovedet igennem et hul som han har på sin hat*)

Således kalder man at smøge tobak *studentikôs*. Det er en god invention nok for en der vil skrive og smøge tillige.

(*Sætter sig ned at læse*)

Scene 2

Montanus, Jacob

JACOB (*kysser på hånden og flyr sin bror*)

Velkommen hjem igen, min latinske bror!

MONTANUS

Det er mig kært at se dig, Jacob. Men hvad det brorskab angår, så er det noget som var godt i gamle dage, men nu kan det ikke så passe sig mere.

JACOB

Hvi så? Er du ikke min bror?

MONTANUS

Det nægter jeg ikke, slyngel, at jeg jo er din bror ved fødslen. Men du må vide at du er endnu en bondedreng og jeg en *philosophiæ baccalaureus*. Men hør, Jacob, hvordan lever min kæreste og min svigerfar?

JACOB

Ret vel. De var her nylig og spurgte hvor snart bror kom hjem.

MONTANUS

Nu bror igen! Jeg siger det ikke af hoffærdighed, Jacob, men det går *profecto* ikke an.

JACOB

Hvad skal jeg da kalde bror?

MONTANUS

Du skal kalde mig monsieur Montanus, thi så hedder jeg i København.

JACOB

Kunne jeg kun komme det i hu. Var det ikke monsieur Dromedarius?

MONTANUS

Kan du ikke høre? Jeg siger jo monsieur Montanus.

JACOB

Monsør Montanus, monsør Montanus.

MONTANUS

Ja, det er ret, thi Montanus på latin er det samme som Berg på dansk.

JACOB

Kan jeg da ikke også hedde monsør Jacob Montanus?

MONTANUS

Når du har gået så længe i skole som jeg og udstået dine *examina*, så kan du også give dig et latinsk navn; men så længe som du er en bondedreng, ^{Biv} må du lade dig nøje med at hedde slet og ret Jacob Berg. Men har du mærket at min kæreste har længet efter mig?

JACOB

Javist, hun har været meget utålmodig over at du blev så længe borte.

MONTANUS

Du må ej heller dutte mig, din tølpe!

JACOB

Jeg ville sige monsørens kæreste har været utålmodig at du er blevet så længe borte.

MONTANUS

Ja, nu er jeg kommet, Jacob, og det alene for hendes skyld; men jeg bliver her ikke ret gammel, thi så snart vi har holdt bryllup, tager jeg hende med mig til København.

JACOB

Vil monsøren da ikke tage mig med sig?

MONTANUS

Hvad skulle du bestille der?

JACOB

Jeg ville se mig lidt om i verden.

MONTANUS

Jeg ville ønske at du var 6 a 7 år yngre, så skulle jeg sætte dig i latinskole at du også kunne blive student.

JACOB

Nej, det var ikke godt.

MONTANUS

Hvi så?

JACOB

Jo, så ville vore forældre komme rent til at betle.

MONTANUS

Hør hvilke ord der kan ligge i den knægt!

JACOB

Ja, jeg er fuld af indfald. Havde jeg studeret, var jeg blevet en fandens skælm.

MONTANUS

Mig er sagt at du har et godt hoved. Men hvad ville du ellers bestille i København?

JACOB

Jeg ville så gerne se det runde tårn og klosteret hvor man gør lærred.

MONTANUS

Ha ha ha! Nej, der bestilles andet på Klosteret end at gøre lærred. Men har min svigerfar ellers så mange midler som der siges?

JACOB

Javist, Jeronimus er en rig gubbe, han ejer snart den tredje del af byen.

MONTANUS

Men har du hørt om han agter at give noget udstyr med sin datter?

JACOB

Ja, jeg tror nok at han styrer hende vel ud, besynderlig om han får høre monsøren præke her engang i byen.

MONTANUS

Det bliver intet af, jeg gør mig ikke så gemen at præke her på landet. Jeg er ellers kun for at disputere.

JACOB

Jeg mente at det var mere at kunne præke?

MONTANUS

Ved du vel hvad det er at disputere?

JACOB

Javist, jeg disputerer hver dag her i huset med pigerne, men jeg vinder intet derved.

MONTANUS

Ja, sådan slags disputatser har vi nok af.

JACOB

Hvad er det da monsøren disputerer om?

MONTANUS

Jeg disputerer om vigtige og lærde sager, for eksempel om englens er skabt før menneskene, om jorden er rund eller oval, om måne, sol og stjerner, deres størrelse og distance fra jorden og andet deslige.

JACOB

Nej, derom disputerer jeg ikke, thi det er noget som går mig ikke an, thi når jeg kun kan få folkene til at arbejde, må de gerne sige for mig at jorden er ottekantet.

MONTANUS

O animal brutum! Men hør, Jacob, mon der ellers nogen har ladet min kæreste vide at jeg er hjemkommet?

JACOB

Nej, jeg tror det ikke.

MONTANUS

Så er det bedst at du springer hen til hr. Jeronimus for at lade dem sådant vide.

JACOB

Ja, det kan nok ske; men skal jeg ikke sige det til Lisbed først?

MONTANUS

Lisbed, hvem er det?

JACOB

Ved du ikke det, bror, at din fæstemø hedder Lisbed?

MONTANUS

Har din slyngel nu glemt alt hvad jeg nylig har lært dig?

JACOB

Du må kalde mig slyngel så meget som du vil, så er jeg dog din bror.

MONTANUS

Hvis du ikke holder din mund, skal jeg *profecto* slå dig med bogen i panden.

JACOB

Det var ikke smukt at kaste Bibelen efter folk.

MONTANUS

Det er ingen bibel.

JACOB

Jeg kender så mare nok Bibelen. Den bog er jo stor nok til at være Bibelen. Jeg kan nok se at det er hverken evangeliebog eller katekismus. Men hvad det er eller ikke, så lader det ilde at kaste bøger efter sin bror.

MONTANUS

Hold munden, slyngel!

JACOB

Sådan slyngel som jeg er, fortjener dog med mine hænder til mine forældre de penge som du sætter til.

MONTANUS

Hvis du ikke tier, skal jeg lemlæste dig.

(Kaster bogen på ham)

JACOB

Av av av!

Scene 3

Jeppe, Nille, Montanus, Jacob

JEPPE

Hvad er her for alarm?

JACOB

Ak, min bror Rasmus slår mig!

NILLE

Hvad vil det sige? Han slår dig vel ikke uden årsag.

MONTANUS

Nej, mor, det er sandt. Han kommer hid og bruger en mund mod mig som jeg kunne være hans jævnlig.

NILLE

Hvilken pokkers skælm! Skal du ikke bedre vide at respektere sådan lærd mand? Ved du ikke at han er en ære for vort hele hus? Min hjerte hr. søn, I skal ikke regne ham det til. Det er en uforstandig tølpe!

MONTANUS

Jeg sidder her og spekulerer på vigtige sager, som denne *importunissimus* og *audacissimus juvenis* kommer og hindrer mig i. Det er ingen børneleg at have med disse *transcendentalibus* at bestille. Jeg ville ikke det skulle have sket for to mark.

JEPPE

Ak, vær ikke vred, min hjerte søn, det skal aldrig ske oftere. Jeg er så bange hr. søn har forivret sig; de lærde folk tåler ikke mange stød. Jeg ved Per Degn ivrede sig engang, han kunne ikke forvinde det i tre dage igen.

MONTANUS

Per Degn, er han lærd?

JEPPE

Javist, så længe jeg kan mindes, har vi ikke haft nogen degn her i byen der har syngt så vel som han.

MONTANUS

Derfor kan han være meget ulærd.

JEPPE

Han præker også meget skønt.

B2v

B3r

MONTANUS

Derfor kan han også være ulærd.

NILLE

Ak nej, hr. søn, hvorledes kan den være ulærd der præker vel?

MONTANUS

Jovist, morlille, alle ulærde folk præker vel; thi såsom de ikke kan sammenskrive noget af deres egne hoveder, så bruger de lånte prækner og lærer udenad brave mænds skrifter, som de undertiden ikke forstår selv, da derimod en lærd mand ikke vil benytte sig af sådant, men vil sammenskrive af sit eget hoved. Tro mig at det er en almindelig fejl her i landet at man dømmes studenters lærdom alt for meget af deres prækner. Men lad de karle disputere som jeg; det er en prøvesten på lærdom. Jeg kan disputere på godt latin om hvilken materie det skal være. Vil en sige at dette bord er en lysteage, så vil jeg forsvare det. Vil en sige at kød eller brød er strå, vil jeg og forsvare det; det har jeg gjort mangan ærlig gang. Hør, farlille, vil I tro det at den som drikker vel, er lykkelig?

JEPPE

Jeg tror snarere at han er ulykkelig, thi man kan drikke både forstand og penge bort.

MONTANUS

Jeg vil bevise at han er lykkelig. *Quicumque bene bibit, bene dormit ...* Nej, det er sandt, I forstår ikke latin, jeg må sige det på dansk: Hvo som drikker vel, sover gerne vel. Er det ikke sandt?

JEPPE

Det er sandt nok. Når jeg har en halv rus, sover jeg som en hest.

MONTANUS

Hvo som sover vel, synder ikke. Er det også ikke sandt?

JEPPE

Ja, det er sandt nok; så længe man sover, synder man ikke.

MONTANUS

Den som synder ikke, er lykkelig.

JEPPE

Det er óg sandt.

MONTANUS

Ergo, den som drikker vel, er lykkelig. Morlille, jeg vil gøre jer til en sten.

NILLE

Ja, snak! Det er end mere kunstigt.

MONTANUS

Nu skal I få det at høre. En sten kan ikke flyve.

NILLE

Nej, det er vist nok, undtagen man kaster den.

MONTANUS

I kan ikke flyve.

NILLE

Det er óg sandt.

MONTANUS

Ergo er morlille en sten.

(*Nille græder*)

MONTANUS

Hvorfor græder morlille?

NILLE

Ak, jeg er så bange at jeg bli'r til sten, mine ben begynder alt at blive kolde.

MONTANUS

Giv jer tilfreds, morlille, jeg skal straks gøre jer til menneske igen. En sten kan ikke tænke eller tale.

NILLE

Det er sandt. Jeg ved ikke om hun kan tænke, men tale kan hun ikke.

MONTANUS

Morlille kan tale.

NILLE

Ja, gudskelov, som en stakkels bondekone kan jeg tale.

MONTANUS

Godt. Ergo er morlille ingen sten.

NILLE

Ak, det gjorde godt, nu kommer jeg mig igen. Der vil min tro stærke hoveder til at studere. Jeg ved ikke hvor deres hjerne kan holde det ud. Jacob, du skal herefter gå din bror til hånde, du har ikke andet at bestille. Fornemmer dine forældre at du gør ham nogen fortræd, da skal du få så mange hug som dit liv kan tåle.

MONTANUS

Morlille, jeg ville gerne vænne ham af med den vane at sige du til mig; det er dog ikke anstændigt for en bondedreng at dutte en lærd mand. Jeg vil gerne at han kaldte mig monsieur.

JEPPE

Hør du vel, Jacob! Når du taler til din bror herefter, skal du sige monsør.

MONTANUS

Jeg ville gerne degnen blev budt hid i dag at jeg kunne forsøge hvad han duer til.

JEPPE

Ja nok, det skal ske.

MONTANUS

Jeg vil imidlertid hen at besøge min kæreste.

NILLE

Men jeg er bange vi får regn. Jacob kan bære kappen efter jer.

MONTANUS

Jacob!

JACOB

Ja, monsør.

MONTANUS

Kom og bær kappen efter mig, jeg vil lidt ud i byen.

(Jacob går efter ham med kappen)

Scene 4

Jeppe, Nille

JEPPE

Har vi ikke glæde for den søn, Nille?

NILLE

Jovist, der er ingen skilling unyttigt spildt på ham.

JEPPE

Nu skal vi i dag få at høre hvad degnen duer til. Men jeg er bange at han ikke kommer om han hører at Rasmus Berg er her. Vi har ikke fornødent at lade ham det vide. Vi vil også bede ridefogeden hid; han er nok så god at komme, thi han finder smag i vort øl.

NILLE

Det er så farligt, mand, at traktere ridefogeden; den slags folk må ikke vide vor tilstand.

JEPPE

Jo, såmænd må han så. Det er hver mand her i byen bekendt at vi er formuende folk. Når vi svarer vore skatter og landgilde, da kan ridefogeden ikke rykke et hår af vort hoved.

NILLE

Ak, hjerte mand, mon det skulle være for silde at lade Jacob også studere? Tænk engang om han kunne blive sådan lærd kå'l som hans bror, hvilken glæde ville det være for deres gamle forældre!

JEPPE

Nej, kone, det er nok med den ene; vi må jo have én hjemme som kan gå os til hånde og gøre vort arbejde.

NILLE

Ak, ved sådant arbejde kan ikke fortjenes mere end af hånden i munden. Rasmus Berg, som har studeret, kan ved sin hjerne udrette mere vort hus til nytte i en time end den anden i et år.

JEPPE

Det må ikke hjælpe, morlille! Vor ager må dyrkes og vor avling fortsættes. Vi kan aldeles ikke undvære Jacob. Se, der kommer han tilbage.

Scene 5

Jacob, Jeppe, Nille

JACOB

Ha ha ha ha ha ha! Min bror må vel være en meget lærd mand, men også en stor tosse.

NILLE

Din vanartige skælm! Kalder du din bror en tosse?

JACOB

Jeg ved ikke hvad jeg skal kalde sådant, morlille. Det regner så det hælder ned, og han la'r mig gå med kappen på armen efter sig.

JEPPE

Kunne du da ikke have været så artig at have sagt: »Monsør, det regner, vil ikke monsør tage kappen på?«

JACOB

Mig synes det var meget underligt, fa'lille, at jeg skulle sige til den person som forældre har kostet så mange penge på at lære visdom og artighed, når der falder sådan regn på ham at han bli'r våd indtil skjorten: »Det regner, monsør, vil han ikke tage kappen på?« Han havde jo ikke fornødent mit varsel, regnen kunne jo nok vare ham derom.

JEPPE

Gik du da og bar kappen den hele vej på armen?

JACOB

Nej, mare gjorde jeg ikke. Jeg svøbte mig smukt i kappen, og derfor er mine klæder ganske tørre. Det forstod jeg bedre, endskønt jeg ikke har sat så mange penge til på at lære visdom. Jeg begreb straks det, endskønt jeg kender ikke et latinebogstav.

JEPPE

Din bror har gået i tanker som grundlærde folk gerne plejer.

JACOB

Ha ha! Drolen splide sådan lærdom!

JEPPE

Ti stille, din slyngel, eller du skal få skam på din mund. Hvad vil det sige om din bror går således i tanker iblandt når han i mange andre ting kan lade se sin visdom og frugten af sine studeringer?

JACOB

Frugten af sine studeringer? Jeg skal fortælle videre hvor det gik til på vor rejse. Da vi kom til Jeronimus' port, gik han lige til den side som porthunden stod, som havde kalfatret hans lærde ben hvis jeg ikke havde trækket ham til den anden side; thi porthunde ser ingen personer an, de skær' alle folk over én kam som de ikke kender, og bider i flæng hvilke ben de får fat på, enten de er latinske eller græske. Da vi kom ind i gården, går monsør Rasmus Berg ind i stalden i tanker og råbte: »Hej, er Jeronimus hjemme?« Men køerne vendte alle rumpen til ham, og ingen ville svare et ord. Jeg er vis på, om nogen af dem havde kunnet tale, de ville have sagt: »Hvilken forbandet tosse må denne kå'l ikke være!«

NILLE

Ak, min hjerte mand, tåler du at han bruger sådan mund?

JEPPE

Jacob, du skal få en ulykke dersom du taler således mere.

JACOB

Fa'lille burde heller takke mig som hjalp ham til rette og bragte ham af stalden ind i stuen. Vil nu fa'lille kun eftertænke hvor det ville gå til om sådan kå'l skulle gøre en lang rejse alene; thi jeg er vis på at om jeg ikke havde været med ham, havde han endnu stået i stalden og kåget køerne i rumpen af lutter lærdom.

JEPPE

Ej, så skal du óg få en ulykke på din kåde mund!

(Jacob løber, og Jeppe efter ham)

NILLE

Hvilken forbandet skælm! Jeg har haft bud efter fogeden og degnen at min søn kan have nogen at disputere med når han kommer tilbage.

Tredje akt

Scene 1

Nille, Montanus

NILLE

Min søn Montanus bli'r noget længe borte. Jeg ville ønske at han kom hjem førend fogeden går fra os; thi han har stor lyst at tale med ham og er curi-^{B6r} øsk for at spørge ham om et og andet som ... Men der ser jeg ham komme. Velkommen tilbage, min kære søn! Den gode Jeronimus blev vel ikke lidet glad ved at se hr. søn ved godt helbred efter så lang fraværelse?

MONTANUS

Jeg har ikke talt hverken med Jeronimus eller hans datter formedelst denne knægt som jeg faldt i disput med.

NILLE

Hvad var det for en karl? Det var måske skolemesteren?

MONTANUS

Nej, det var en fremmed person som rejser herfra i dag. Jeg kender ham nok skønt jeg ingen omgængelse har haft med ham i København. Jeg kan ærgre mig ihjel over de folk som bilder sig ind at have opslugt al visdom og dog er idioter. Jeg skal sige morlille hvori det består. Knægten har været et par gange *ordinarius opponens*; deri består alle hans *merita*. Men hvorledes forrettede han sine *partes*? *Misere et hæsitanter absque methodo*. Da præses engang distingverede *inter rem et modum rei*, spurgte han: »*Quid hoc est?*« Slyngel, det skulle du have lært *antequam in arenam descendis*. »*Quid hoc est?*« *Quæ bruta!* En karl der ignorerer *distinctio- nes cardinales* og vil disputere *publice*.

NILLE

Ej, hr. søn skal ikke lægge sådant på hjertet. Jeg kan høre af det I fortæller, at det må være en nar.

MONTANUS

En ignorant.

NILLE

Det er intet vissere.

MONTANUS

En idiot.

NILLE

Jeg kan ikke mærke andet.

MONTANUS

Et quidem plane hospes in philosophia. Lad den hund lægge det fra sig som han begik i så mange brave folks nærværelse.

NILLE

Lod han noget gå? Derpå skal man kende et svin.

B6v

MONTANUS

Nej, morlille, han gjorde det som værre er, han konfunderede offentligt *materiam cum forma*.

NILLE

Han burde få en ulykke.

MONTANUS

Vil den karl indbilde sig at kunne disputere?

NILLE

Han måtte kunne fanden!

MONTANUS

Ikke at tale om den fejl han begik i sit proemie da han sagde: »*Lectissimi et doctissimi auditores!*«

NILLE

Hvilken nar det må være!

MONTANUS

Sætter mig *lectissimus* før *doctissimus* da dog *lectissimus* er et prædikat man kan give en *deposituro*.

JEPPE

Men fik min søn da ikke tale med Jeronimus?

MONTANUS

Nej, ret som jeg ville gå ind i stuen, så jeg den karl gående forbi porten, og som vi kendte hinanden, gik jeg hen at hilse ham hvorpå vi straks kom i snak om lærde sager og endelig i disput så jeg måtte sætte min besøgelse op.

JEPPE

Jeg er så bange at monsieur Jeronimus ta'r det ilde op når han hører at min søn har været i gården, men gået bort uden at tale med ham.

MONTANUS

Ja, jeg kan ikke hjælpe det. Når én griber filosofien an, så griber han mig an på min ære. Jeg holder vel af mademoiselle Lisbed, men min *metaphysica*, min *logica* har prioritet.

NILLE

Ak, min hjerte søn, hvad hører jeg? Har du forlovet dig med to andre piger i København? Det kan blive en forbandet sag for kapitelsretten.

MONTANUS

I forstår mig ikke, det er ikke så ment. Det er ikke piger, men tvende videnskaber.

NILLE

Ja, det er andet. Men der kommer ridefogeden, vær nu ikke vred længere.

MONTANUS

Ham kan jeg ikke blive vred på; det er en enfoldig ulærd mand som jeg ikke kan komme i nogen disput med.

Scene 2

Jeppe, Nille, Montanus, Jesper

JESPER

Serviteur, monsieur. Jeg gratulerer ankomsten.

MONTANUS

Jeg takker, hr. ridefoged.

JESPER

Det er mig kært at vi har fået sådan lærd mand her i byen. Det har vel kostet ham mangen hovedbryden førend han er kommet så vidt. Jeg ønsker jer også til lykke, Jeppe Berg, med jeres søn! Nu har I fået glæde på jeres gamle alder.

JEPPE

Ja, det er sandt.

JESPER

Men hør, min kære monsieur Rasmus, jeg ville spørge ham om noget.

MONTANUS

Mit navn er Montanus.

JESPER (*sagte til Jeppe*)

Montanus, er det Rasmus på latin?

JEPPE

Ja, det må så være.

JESPER

Hør, min kære monsieur Montanus Berg, jeg har hørt at lærde folk skal have så underlige meninger. Er det sandt at man holder for i København at jorden er rund? Her på Bjerget vil ingen tro det, thi hvor kan det være ^{B7v} efterdi jorden synes jo ganske flak?

MONTANUS

Det kommer deraf at jorden er så stor at man ikke kan mærke dens rundhed.

JESPER

Ja, det er sandt, jorden er stor, det er fast den halve del af verden. Men hør, monsieur, hvor mange stjerner ville der vel til at gøre en måne?

MONTANUS

En måne! Månen er mod en stjerne ligesom Peblingsøen mod hele Sjælland.

JESPER

Ha ha ha ha! De lærde folk er aldrig rigtige i hovedet. Jeg har min tro hørt dem der siger at jorden løber og solen står stille. Monsieur tror vel ikke det også?

MONTANUS

Ingen fornuftig mand tvivler mere derom.

JESPER

Ha ha ha! Skulle jorden løbe, måtte vi jo falde iblandt og slå halsen i stykker.

MONTANUS

Kan ikke et skib løbe med jer uden at I slår halsen itu?

JESPER

Men I siger jo at jorden løber omkring. Skulle nu skibet vende sig om, faldt da folkene ikke i søen?

MONTANUS

Nej, jeg skal forklare jer det tydeligere hvis I vil have tålmodighed.

JESPER

Jeg vil min tro intet høre derom! Jeg måtte jo være gal om jeg troede sådant. Jorden skulle vælte sig om, og vi skulle ikke falde hovedkulds fanden i vold ned i afgrunden? Ha ha ha! Men min kære monsieur Berg, hvoraf kommer det at månen er undertiden så liden, undertiden så stor?

MONTANUS

Om jeg nu siger jer det, vil I dog ikke tro det.

JESPER

Ak, vær så god og sig mig det.

MONTANUS

Det kommer deraf at når månen er vokset til, klipper man stykker af den for at gøre stjerner af. B8r

JESPER

Det er min tro curioskt. Jeg vidste det min tro ikke tilforn. Dersom man klippede ikke stykker af den, ville den vokse alt for stor og blive så bred som hele Sjælland. Naturen regerer dog alting meget viseligt. Men hvor-

af kommer det at månen varmer ikke såvel som solen da den dog er lige så stor?

MONTANUS

Det kommer deraf at månen er intet lys, men af samme mørke materie som jorden, der låner sit lys og skin af solen.

JESPER

Ha ha ha ha ha ha! Lad os tale om noget andet; det er noget forstyrret tøj, man kan blive katolsk i hovedet deraf.

Scene 3

Jeppe, Montanus, Jesper, Per Degn

JEPPE

Velkommen, Per! Hvor godtfolk er, kommer godtfolk efter. Der ser I min søn, som er nylig kommet hjem.

PER

Velkommen her, monsieur Rasmus Berg.

MONTANUS

I København er jeg vant til at hedde Montanus; jeg beder I vil kalde mig ligeledes.

PER

Ja, såmænd, det kan komme mig på ét ud. Hvorledes står ellers til i København? Deponerede der mange i år?

MONTANUS

Som der plejer.

PER

Blev der nogen rejiceret i år?

MONTANUS

To a tre *conditionaliter*.

PER

Hvem er *imprimatur* i år?

MONTANUS

Hvad vil det sige?

PER

Jeg mener, hvem er *imprimatur* til vers og bøger som går i trykken?

MONTANUS

Skal det være latin?

PER

Ja, i min tid var det godt latin.

MONTANUS

Var det da godt latin, så må det endnu være ligeledes. Men det har aldrig været latin i den mening som I vil have det.

PER

Jo, min tro er det godt latin.

MONTANUS

Skal det da være et *nomen* eller et *verbum*?

PER

Det er et *nomen*.

JESPER

Det er ret, Per, svar kun bravt for jer!

MONTANUS

Cujus declinationis er da imprimatur?

PER

Alle de ord som nævnes kan, henføres til otte ting, som er nomen, pronomen, verbum, principium, conjugatio, declinatio, interjectio.

JESPER

Jo jo, hør kun til Per når han vil ryste sine ærmer! Det er ret, klem kun på ham!

MONTANUS

Han svarer intet til det jeg spør' ham. Hvad har *imprimatur* i *genitivo*?

PER

Nominativus ala, genitivus alæ, dativus alo, vocativus alo, ablativus ala.

JESPER

Jo jo, monsieur Montanus, vi har såmænd også folk her på Bjerget. Clr

PER

Det skulle jeg også mene. Der deponerede min tro andre karle i min tid end nu om stunder; det var karle som lod sig rage to gange om ugen og kunne alle skandere alle slags vers.

MONTANUS

Det er en mægtig sag! Sådant kan man nu gøre i anden lectie. Nu om stunder deponerer karle fra Københavns skole som kan gøre hebraiske og kaldæiske vers.

PER

Så må de ikke kunne meget latin da?

MONTANUS

Latin! Om I kom i skolen nu, kunne I ikke komme højere end i sinlectien.

JESPER

Sig ikke det, Montanus, degnen er min tro en bravt studeret mand, det har jeg hørt både herredsfogeden og amtsforvalteren sige.

MONTANUS

Måske de forstår lige så lidet latin som han.

JESPER

Jeg hører dog han svarer bravt for sig.

MONTANUS

Han svarer jo ikke til det jeg spør' ham om. *E qua schola dimissus es, mi domine?*

PER

Adjectivum et substantivum genere, numero et caseo conveniunt.

JESPER

Han måler ham min tro skæppen fuld! Ret, Per, vi skal min tro drikke en pæl brændevin sammen.

MONTANUS

Dersom hr. foged vidste hvad han svarede, skulle han le sin mave itu. Jeg spør' ham fra hvilken skole han har deponeret, han svarer noget andet hen i tågen.

PER

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet. Clv

JESPER

Jo jo, nu vil hun min tro ret gå an. Svar I nu dertil!

MONTANUS

Jeg kan ikke svare dertil, det er lutter pølsesnak. Lad os tale dansk sammen, som de andre kan forstå, så skal man straks få at høre hvilken karl det er.

(Nille græder)

JESPER

Hvorfor græder I, bedstemor?

NILLE

Jeg har så ondt deraf at min søn skal give sig tabt i latinen.

JESPER

Ak, bedstemor, det er jo intet under. Per er jo også meget ældre end han, det er jo intet under. Lad dem nu tale dansk da, som vi alle forstår.

PER

Ja nok, jeg er parat til hvilken af delene han vil. Vi vil give hinanden nogle spørgsmål. For eksempel: Hvem var det som skreg så højt at man kunne høre ham over den hele verden?

MONTANUS

Jeg ved ingen som skriger stærkere end æsler og landsbydegne.

PER

Snak! Kan man høre dem over hele verden? Det var et asen i Noæ ark, thi hele verden var i arken.

JESPER

Ha ha ha! Det er min tro sandt, ha ha ha! Der sidder et forslagent hoved på den Per Degn.

PER

Hvem slog den fjerde del af verden ihjel?

MONTANUS

Ej, jeg svarer ikke til slige grove spørgsmål.

PER

Det var Kain, som slog sin broder Abel ihjel.

MONTANUS

Beviis at der var ikke mere end fire mennesker da til.

PER

Bevis I at der var flere.

MONTANUS

Det gøres ikke fornødent, thi *affirmanti incumbit probatio*. Forstår I det?

PER

Javist. *Omnia conando docilis solertia vincit*. Forstår I det?

MONTANUS

Jeg er ikke klogere som står her og disputerer med en sinke. I vil disputere og kan hverken latin eller dansk, langt mindre ved hvad *logica* er. Lad høre engang. *Quid est logica?*

PER

Post molestam senectutam, post molestam senectutam nos habebat humus.

MONTANUS

Vil din slyngel fiksere mig?

(Får ham i håret, de slås, degnen echapperer og råber: »Sinke, sinke!« De går alle ud foruden fogeden)

Scene 4

Jesper, Jeronimus

JERONIMUS

Hans tjener, hr. foged. Skal jeg finde ham her? Jeg kommer at se min tilkommende svigersøn Rasmus Berg.

JESPER

Nu kommer han straks. Det var skade at I ikke kom en halv time tilforn, så skulle I have hørt ham og degnen disputere sammen.

JERONIMUS

Hvorledes løb det af?

JESPER

Skam få Per Degn, han er slemmere end jeg havde tænkt; jeg mærker nok at han ikke har glemt noget, hverken af sin latin eller hebraisk.

JERONIMUS

Jeg tror det nok, thi han har vel ingen tid vidst meget deraf.

C2v

JESPER

Sig ikke det, monsieur Jeronimus! Der sidder en forbandet mund på ham. Det er virkelig en lyst at høre den mand snakke latin.

JERONIMUS

Det er mere end som jeg havde ventet. Men hvordan ser min svigersøn ud?

JESPER

Han ser forbandet lærd ud. I skulle næppe kende ham igen. Han har også et andet navn.

JERONIMUS

Et andet navn! Hvad hedder han da?

JESPER

Han kalder sig Montanus, hvilket skal være det samme som Rasmus på latin.

JERONIMUS

Ej fy, det er hæsligt. Jeg har kendt mange der således har forandret deres kristne navne, men det har aldrig gået dem vel i verden. Jeg kendte en for nogle år der var døbt Peer og ville siden forny sin mønt da han var blevet til noget, og lod sig kalde Peiter. Men den Peiter kom ham dyr nok at stå, thi han brød sit ben og døde i stor elendighed. Vorherre tåler ikke sådant, hr. foged.

JESPER

Det kan være med navnet hvad det være vil, men det står mig aldeles ikke an at han har så sælsomme meninger i troen.

JERONIMUS

Hvad har han da for meninger?

JESPER

Ej, det er forskrækkeligt! Hårene rejser sig på hovedet når jeg tænker derpå. Jeg kan ikke erindre alt hvad jeg hørte; men det ved jeg at han blandt andet sagde at jorden var rund. Hvad kan jeg kalde sådant, monsieur Jeronimus? Det er jo ikke andet end at kuldkaste al reglion og føre folk af troen. En hedning kan jo ikke tale værre.

JERONIMUS

Han må kun have sagt det af skæmt.

C3r

JESPER

Det er noget groft at skæmte således. Se, der kommer han selv.

Scene 5

Montanus, Jeronimus, Jesper

MONTANUS

Velkommen, min kære svigerfar! Det er mig kært at se ham ved godt helbred.

JERONIMUS

Helbredet kan ikke være synderligt hos folk af min alder.

MONTANUS

I ser dog hjertelig vel ud.

JERONIMUS

Synes jer det?

MONTANUS

Hvordan lever jomfru Lisbed?

JERONIMUS

Vel nok.

MONTANUS

Men hvad er på færde? Mig synes, min kære svigerfar, at I svarer mig så koldsindigt.

JERONIMUS

Jeg har vel ikke årsag til andet.

MONTANUS

Hvad ondt har jeg da gjort?

JERONIMUS

Mig er sagt at I har sådanne egne meninger. Folk skulle jo tænke at I var gal eller katolsk i hovedet, thi hvorledes kan et fornuftigt menneske falde til den dårlighed at sige jorden er rund?

MONTANUS

Ja, *profecto* er hun rund; jeg må sige det som sanden er.

JERONIMUS

Det må være pokker ikke sanden! Sådant kan umuligt andet end komme fra Fanden, som er løgnens fader. Jeg er vis på at der er ikke et menneske ^{c3v} her i byen der jo fordømmer sådan mening. Spør' kun fogeden, som er en fornuftig mand, om han ikke er af samme mening med mig.

JESPER

Det kan endelig komme mig på ét ud enten hun er lang eller rund; men jeg må tro mine egne øjne, som viser mig at jorden er flak som en pandekage.

MONTANUS

Det kan også komme mig på ét ud hvad tanke fogeden eller de andre her i byen har derom; men det ved jeg at jorden er rund.

JERONIMUS

Hun er pokker ikke rund. Jeg tror I er gal. I har jo øjne i hovedet såvel som andre mennesker.

MONTANUS

Det er jo bekendt, min kære svigerfar, at der bor folk lige under os som vender deres fødder mod vore.

JESPER

Ha ha ha, hi hi hi, ha ha ha!

JERONIMUS

Ja, fogeden må nok le, thi han har virkelig en skrue løs i hovedet. Forsøg I kun at gå her under taget og vend hovedet ned og se så til hvorledes det vil løbe af.

MONTANUS

Det er en ganske anden sag, svigerfar, thi ...

JERONIMUS

Jeg vil aldeles ikke være jeres svigerfar. Jeg har min datter kærere end at jeg skulle give hende således bort.

MONTANUS

Jeg har jeres datter så kær som min egen sjæl, det er vist; men at jeg skulle kuldkastrere filosofien for hendes skyld og drive min forstand i landflygtighed, det er mere end I kan begære.

JERONIMUS

Haha, jeg hører at I har anden kærlighed i hovedet. I må gerne beholde jeres Lucie eller Sofie. Jeg skal såmænd ikke nøde min datter på jer.

MONTANUS

I forstår mig ikke ret. Filosofien er ikke andet end en videnskab, som har åbnet øjnene på mig, såvel heri som i andet.

JERONIMUS

Den har snarere forblindet både øjnene og forstanden. Hvormed kan I gøre sådant godt?

MONTANUS

Det er noget som er uforholdent at bevise. Ingen lærde folk tvivler mere derom.

JESPER

Da tilstår min tro aldrig Per Degn jer sådant.

MONTANUS

Per Degn! Ja, det er en fed karl. Jeg er dårlig at jeg står her og taler om filosofi med jer. Men for at fornøje monsieur Jeronimus vil jeg dog fremføre et par beviser, nemlig først af rejsende folk, hvilke når de kommer et par 1000 mile herfra, har de dag når vi har nat, ser anden himmel, andre stjerner.

JERONIMUS

Er I gal? Er der mere end én himmel og én jord?

JESPER

Jo, monsieur Jeronimus, der er 12 himle, den ene højere end den anden, indtil man kommer til krystalhimlen. Deri har han så vidt ret.

MONTANUS

Ak, *quantæ tenebræ!*

JERONIMUS

Da har jeg i min ungdom 16 gange været til Kieler Omslag, men så sandt som jeg er en ærlig mand, om jeg har set nogen anden himmel end den vi her har.

MONTANUS

I må rejse 16 gange så langt, *domine Jeronime*, førend I kan mærke sådant, thi ...

JERONIMUS

Hold op med den snak, den har ingensteds hjemme. Lad os høre det andet bevis.

MONTANUS

Det andet bevis tages af solens og månens formørkelse.

JESPER

Nej, hør nu engang! Nu bli'r han rent gal.

MONTANUS

Hvad mener I vel at formørkelse er?

JESPER

Formørkelser er visse tegn som sættes på solen og månen når der skal ske nogen ulykke på jorden, hvilket jeg kan bevise af egne eksempler således: Da min hustru fór ilde for tre år siden, og da min datter, Gertrud, døde, var der begge gange formørkelse tilforn.

MONTANUS

Ak, jeg må blive gal over sådan snak!

JERONIMUS

Fogeden har ret, thi der sker aldrig formørkelse uden den har noget at betyde. Da sidste formørkelse skete, syntes alting at være vel, men det varede ikke længe; thi 14 dage derefter fik vi tidende fra København at der var på en gang seks rejiceret til attestats, alle fornemme personer og blandt dem to provstesønner. Hører man ikke ondt på ét sted efter en sådan formørkelse, så får man det vist nok at høre på et andet sted.

MONTANUS

Det er vist nok, thi der går aldrig nogen dag forbi der sker jo nogen ulykke i verden. Men hvad disse personer er angående, da har de ikke behov at skylde på formørkelse; thi havde de læst bedre over, havde de nok gået fri.

JERONIMUS

Hvad er da formørkelse i månen?

MONTANUS

Det er ikke andet end jordens skygge som beta'r månen solens skin; og såsom skyggen er rund, så ses deraf at jorden er rund i lige måde. Det går alt sammen naturligvis til; thi man kan udregne formørkelser, og derfor er det gækkeri at sige at sådant er foregående tegn for ulykke.

JERONIMUS

Ak, hr. foged, jeg får ondt! I en ulyksalig tid lod jeres forældre jer studere.

JESPER

Ja, han er noget nær ved at blive ateist. Jeg må have Per Degn i færd med ham igen. Det er en mand som taler med eftertryk. Han skal nok overbevise jer, enten I vil på latin eller græsk, at jorden (gudskelov) er så flak som min hånd. Men der kommer madame Jeronimuses med hendes datter.

Scene 6

Magdelone, Lisbed, Jeronimus, Montanus og Jesper

MAGDELONE

Ak, min hjerte svigersøn, det er mig en glæde at se jer kommet tilbage med godt helbred.

LISBED

Ak, min hjerte, lad mig omfavne dig!

JERONIMUS

Sagte, sagte, mit barn, ikke så ivrig.

LISBED

Må jeg ikke omfavne min kæreste, som jeg ikke har set i nogle år?

JERONIMUS

Bliv fra ham, siger jeg dig, du får ellers hug.

LISBED (*grædende*)

Jeg ved jo at der er gjort offentlig forlovelse imellem os?

JERONIMUS

Det er rigtigt nok, men der er kommet nogen urigtighed i den sag siden.

(Lisbed græder)

JERONIMUS

Du skal vide, mit barn, at da han blev forlovet med dig, var han et skikkeligt menneske og en god kristen; men nu er han en kætter og sværmer, som fortjener heller at indføres i et litani end i svogerskab med os.

LISBED

Er det ikke andet, min hjerte far, så skal vi nok komme til rette.

JERONIMUS

Bliv fra ham, siger jeg.

MAGDELONE

Hvad vil dette sige, hr. foged?

JESPER

Det er galt nok, madam! Han fører falsk lærdom herind i byen, siger at jorden er rund og andet deslige som jeg blues ved at tale om.

JERONIMUS

Synes jer ikke at de gode gamle forældre er at beklage der har kostet så mange penge på ham?

MAGDELONE

Ej, ikke andet! Hvis han har kærlighed til vor datter, så står han nok fra sin mening og siger at jorden er flak for hendes skyld.

LISBED

Ak, min hjerte, sig for min skyld at den er flak.

MONTANUS

Jeg kan ikke føje jer deri så længe som jeg har min fulde fornuft. Jeg kan jo ikke give jorden anden skikkelse end den af naturen har. Jeg vil sige og gøre for jeres skyld alt hvad mig muligt er, men jeg kan ingenlunde føje jer

heri; thi skulle mine ordensbrødre få at vide at jeg havde statueret sådant, ville jeg af dem holdes for en nar og blive foragtet; tilmed står vi lærde folk aldrig fra vore meninger, men forsvarer hvad vi en gang har sagt, til den yderste dråbe af vort blækhorn.

MAGDELONE

Hør, mand, jeg finder dette aldeles ikke af den vigtighed at vi derfor skulle ophæve partiet.

JERONIMUS

Og jeg skulle formedelst sådant søge skilsmisse mellem dem om de end var virkeligt gift.

MAGDELONE

Jeg vil min tro også have noget at sige heri, thi er hun jeres datter, så er hun også min.

LISBED (grædende)

Ak, min hjerte, sig dog at den er flak.

MONTANUS

Jeg kan *profecto* ikke.

JERONIMUS

Hør, kone, du må vide at jeg er mand i huset, og at jeg er hendes far.

MAGDELONE

Du må også vide at jeg er kone i huset, og at jeg er hendes mor.

JERONIMUS

Jeg mener at en far er altid mere end en mor.

MAGDELONE

Og jeg mener nej, thi at jeg er hendes mor, derom kan ingen tvivle; men om I ... Ja, jeg vil ikke sige mere, thi jeg ivrer mig.

LISBED (*grædende*)

Ak, min hjerte, kan I ikke dog sagte for min skyld sige at den er flak.

MONTANUS

Jeg kan ikke, min dukke; *nam contra naturam est*.

JERONIMUS

Hvad vil du sige dermed, min kone? Er jeg ikke hendes far såvel som du er hendes mor? Hør, Lisbed, er jeg ikke din far?

LISBED

Jeg tror jo, thi min mor siger det. Jeg tror at I er min far, men jeg ved at hun er min mor.

JERONIMUS

Hvad synes jer om den snak, hr. foged?

JESPER

Jeg kan ikke sige at mamesellen har uret deri, thi ...

JERONIMUS

Det er nok. Kom, lad os gå. Vær forsikret om, min gode Rasmus Berg, at I aldrig får min datter så længe I bli'r i jeres vildfarelser.

LISBED (*grædende*)

Ak, min hjerte, sig dog at den er flak.

JERONIMUS

Fort, fort på dør!

(*De fremmede går alle bort*)

Fjerde akt

Scene 1

MONTANUS (*alene*)

Her har jeg været plaget en hel time med mine svigerforældre, som med suk og gråd vil bevæge mig at stå fra min mening; men de kender ikke Erasmus Montanum ret. Ikke om jeg kunne blive kejser, ville jeg stå fra det jeg engang har sagt. Jeg elsker mademoiselle Elisabeth, det er sandt; men at jeg for hendes skyld opofrer filosofien og står fra det jeg engang offentligt har sustineret, det sker aldrig. Jeg håber dog at det skal blive godt, og at jeg skal få min kæreste uden min reputations fortabelse; thi når jeg får lejlighed at tale med Jeronimus, skal jeg så tydeligt bevise ham sine vildfarelser at han skal finde sig deri. Men der ser jeg degnen og ri-defogeden komme fra mine forældre.

Scene 2

Jesper, Per, Montanus

JESPER

Min kære monsieur Montanus, vi har haft et stærkt arbejde i dag for jeres skyld.

MONTANUS

Hvad er det?

JESPER

Vi har løbet imellem jeres forældre og svigerforældre for at mægle en fred.

MONTANUS

Ja, hvad har I da udrettet? Vil min svigerfar lade sig sige?

JESPER

De sidste ord han sagde til os, var disse: »Der har aldrig været noget kæt- ^{c7r}
teri i vor familie. Hils kun Rasmus Berg« (jeg siger kun lige hans ord, thi
han sagde ikke Montanus Berg engang), »hils kun Rasmus Berg,« sagde
han, »og sig ham at jeg og min hustru er begge skikkelige og gudfrygtige
folk, som hellere vrider halsen om på vor datter end giver hende til en der
siger at jorden er rund, og fører falsk lærdom her ind i byen.«

PER

Sandt at sige, så har vi altid haft en ren tro her på Bjerget, og monsieur Je-
ronimus har ikke stor uret deri at han vil hæve op dette svogerskab.

MONTANUS

I godtfolk, hils monsieur Jeronimus igen og sig ham at han gør synd deri
at han vil tvinge mig at stå fra det som jeg engang har sagt, hvilket er mod
leges scholasticas og *consuetudines laudabiles*.

PER

Ej, *dominus*, vil I forlade jeres smukke kæreste for så ringe ting? Alle men-
nesker vil tale ilde derom.

MONTANUS

Den gemene mand, *vulgus*, vil tale ilde derom; men mine *commilitones*,
mine kammerater, vil løfte mig op til skyerne for min bestandighed.

PER

Holder I det da for synd at sige jorden er flak eller lang?

MONTANUS

Nej, det gør jeg ikke; men jeg holder det for en skam og vanære for mig
som er en *baccalaureus philosophiæ*, at stå fra hvad jeg engang *publice*
har sustineret, og at gøre noget som er ordenen uanstændigt. Min pligt er
at se til *ne quid detrimenti patiatur respublica philosophica*.

PER

Men når I kan overbevises at det er falsk som I tror, holder I det da for en
synd at stå fra jeres mening?

MONTANUS

Bevis mig at det er falskt, og det *methodice*.

PER

Det er mig en let sag. Her bor nu så mange brave folk her i byen; først
jeres svigerfar, som har bragt sig frem alene ved pennen; dernæst jeg ^{c7v}
uværdige, som har været degn i fjorten samfulde år; siden denne gode
mand, ridefogeden, foruden sognefogeden og adskillige andre brave bo-
siddende mænd, der har svaret deres skat og landgilde både i onde og
gode tider.

MONTANUS

Det vil blive en forbandet *sylllogismus*. Hvor vil vel al den snak hen?

PER

Nu kommer jeg straks til det jeg vil sige. Spørg nu enhver af disse gode
mænd som bor her i byen, og hør om nogen skal holde med jer deri at jor-
den er rund. Jeg ved man må jo tro mere hvad så mange siger end en alene.
Ergo har I uret.

MONTANUS

I må tage hele Bjergets folk hid og lade dem opponere både mod den ma-
terie og andre; jeg skal binde munden på dem alle. Slige folk har ingen tro;
de må tro hvad jeg og andre folk siger.

PER

Men om I ville sige at månen var af grøn ost, skulle de også tro det?

MONTANUS

Ja, hvad andet? Sig mig, hvad tror folk her at I er?

PER

De tror at jeg er en god ærlig mand og degn her på stedet, hvilket er sandt.

MONTANUS

Og jeg siger det er løgn. Jeg siger I er en hane og skal bevise det så klart som 2 og 3 er 5.

PER

I skal bevise djævelen. Hvad nu, er jeg en hane? Hvormed vil I gøre det godt?

MONTANUS

Kan I sige mig noget som kan befri jer derfra?

PER

Først kan jeg jo tale, en hane kan ikke tale. Ergo er jeg ikke en hane.

MONTANUS

Talen gør intet til sagen. En papegøje, en stær kan óg tale, derfor er de just ikke mennesker. c8r

PER

Jeg kan bevise det af andet end af talen. En hane har ingen menneskelig forstand, jeg har menneskelig forstand. Ergo er jeg ingen hane.

MONTANUS

Proba minore.

JESPER

Ej, tal dansk!

MONTANUS

Jeg vil at han skal bevise sig at have forstand som et menneske.

PER

Hør, jeg forretter jo mit embede upåklageligt.

MONTANUS

Hvilke er de fornemste poster i jeres embede hvoraf I beviser en menneskelig forstand?

PER

(1) Forsømmer jeg aldrig at ringe til messe på bestemte tider.

MONTANUS

En hane forsømmer ej heller at gale og give tiderne til kende og advare folk når de skal stå op.

PER

(2) Synger jeg så vel som nogen degn i hele Sjælland.

MONTANUS

Vor hane galer óg så vel som nogen hane i Sjælland.

PER

Jeg kan støbe voksllys, det kan ingen hane gøre.

MONTANUS

En hane derimod kan gøre æg, hvilket I ikke kan gøre. Ser I da vel at I af forstand i jeres embede ikke kan bevise at I er bedre end en hane? Se også i kort begreb hvilken ensstemmelse der er imellem jer og en hane. En hane har en kam i hovedet, I bær' også takker i panden; en hane galer, I galer c8v også; en hane gør sig til af sin røst og bryster sig, I ligeledes; en hane varer ad når det er tid at råbe, I når det er tid at gå i messe. Ergo er I en hane. Har I ellers noget at sige?

(*Per Degn græder*)

JESPER

Ej, græd ikke, Per, hvad vil I agte sådant?

PER

Det er, gid jeg får en ulykke, lutter løgn. Jeg kan skaffe attester fra hele byen at jeg er ingen hane, eller at nogen af mine forældre har været andet end kristne mennesker.

MONTANUS

Refutér da denne *sylogismum, quem tibi propono*. En hane har disse egenskaber hvorved den kendes fra andre dyr. Den varer folk ved lyd når de skal stå op, gi'r timerne til kende, bryster sig af sin stemme, fører takker i hovedet. I har samme egenskaber. Ergo er I en hane. Refutér mig det argument!

(Per græder igen)

JESPER

Kan ikke degnen binde munden til på jer, så kan jeg.

MONTANUS

Lad høre jeres argumenter da!

JESPER

Først finder jeg i min samvittighed at jeres mening er falsk.

MONTANUS

Efter en fogeds samvittighed kan man ikke fælde dom i alle sager.

JESPER

(2) Siger jeg at alt hvad I har talt, er lutter løgn.

MONTANUS

Bevis det.

JESPER

(3) Er jeg en brav mand hvis ord har altid stået til troende.

MONTANUS

Med al den snak la'r man sig ikke nøje.

JESPER

(4) Siger jeg at I har talt som en kanalje, og at tungen burde skæres af jeres mund.

MONTANUS

Endnu hører jeg intet bevis.

JESPER

Og endelig for det femte vil jeg til overflod bevise jer over, enten I vil i kårde eller tørre hug.

MONTANUS

Nej, jeg er en tjener af begge dele; men så længe I vil kun disputere med munden, skal I finde at jeg kan forsvare ikke alene de ting jeg har sagt, men også andet. Kom an, hr. foged, jeg vil bevise af den sunde *logica* at I er en tyr.

JESPER

I skal bevise fanden!

MONTANUS

Vil I kun have tålmodighed at høre mit argument.

JESPER

Kom, Per, lad os gå.

MONTANUS

Således beviser jeg det: *Quicumque ...*

Dir

(Jesper skriger og holder for hans mund)

MONTANUS

Har I ikke lyst til at høre mit bevis denne gang, så kan I møde mig en anden gang, på hvilket sted I behager.

JESPER

Jeg er for god at have omgængelse med sådan sværmer.

(Går ud)

MONTANUS

Med disse folk kan jeg disputere med koldsindighed hvorvel de siger mig hårde ord. Jeg bli'r ikke hidsig medmindre jeg disputerer med folk som bilder sig ind at forstå *methodum disputandi* og være lige så stærke i filosofien som jeg. Derfor var jeg ti gange så ivrig da jeg disputerede mod den student i dag, thi han havde dog noget skin af lærdom. Men der kommer mine forældre.

Scene 3

Jeppe, Nille, Montanus

JEPPE

Ak, min kære søn, tag ikke så af sted, og læg dig ikke ud med alle folk. Ridefogeden og degnen, som efter vor begæring tog sig på at slutte fred imellem dig og din svigerfar, fornemmer jeg er blevet gjort spot af. Hvad duer sådant til, at gøre godtfolk til tyre og haner?

MONTANUS

Derfor har jeg studeret, derfor har jeg lagt mit hoved i blød, at jeg kan sige hvad jeg vil og forsvare det.

JEPPE

Mig synes det var bedre aldrig at have studeret på den måde.

MONTANUS

Hold jeres mund, gamle mand!

JEPPE

Du vil vel ikke slå dine forældre?

MONTANUS

Om jeg gjorde det, ville jeg óg forsvare det for hele verden.

(De går grædende ud)

Scene 4

Montanus, Jacob

MONTANUS

Jeg står ikke fra mine meninger, om de blev gale tilsammen. Men hvad vil du, Jacob?

JACOB

Jeg har et brev til monsøren.

MONTANUS *(tager og læser brevet. Jacob går ud)*

Min allerkæreste ven!

Jeg havde aldrig kunnet bilde mig ind at du så let skulle forlade den som i så mange år har båret sådan bestandig og uforfalsket kærlighed til dig. Jeg kan sige dig det for vist at min far er så forpikket mod den mening at jorden er rund, og holder det for så stor trosartikel at han aldrig giver mig bort til dig medmindre du bifalder hans og andre godtfolks tro her i byen. ^{D2r} Hvad kan det nytte dig enten jorden er lang, rund, ottekantet eller fire-

kantet? Jeg beder dig for al den kærlighed jeg har båret til dig, at du bekvemmer dig til den tro som vi så lang tid har befundet os så vel efter her på Bjerget. Hvis du ikke føjer mig heri, da vær vis på at jeg græmmer mig til døde, og at hele verden vil have afsky for dig som har været årsag til dens død der har elsket dig som sin egen sjæl.

Elisabeth Jeronimusdatter
med egen hånd

Ak himmel! Dette brev bevæger mig og bringer mig i stor tvivlrådighed så at jeg må sige med poeten:

... *utque securi*

*saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat,
quo cadat in dubio est omnique a parte timetur,
sic animus ...*

På den ene side står filosofien, som byder mig holde stand; på den anden side min kæreste, der bebrejder mig min koldsindighed og utroskab. Men skulle Erasmus Montanus af nogen ting lade sig bevæge at stå fra sin mening, som hidindtil har været hans hoveddyd? Nej vist, ingenlunde! Dog her er jo nød som bryder alle love? Hvis jeg heri ikke bekvemmer mig, så gør jeg mig selv og min kæreste ulykkelig; hun græmmer sig ihjel af sorg, og alverden vil hade mig og bebrejde mig min utroskab. Skulle jeg forlade den der i mange år har båret en sådan oprigtig kærlighed til mig? Skulle jeg være årsag til hendes død? Nej, det kan ikke ske.

Dog betænk dig hvad du gør, *Erasmus Montane, Musarum et Apollinis pulle!* Her har du lejlighed at lade se at du er en ret *philosophus*. Jo større faren er, jo større laurbærkranse erhverver du *inter philosophos*. Tænk hvad dine *commilitones* vil sige når de får sådant at høre: »Det er ikke den Erasmus Montanus mere der hidindtil har forsvaret sin mening til yderste blodsdråber.« Om gemene og ulærde folk bebrejder mig utroskab mod min kæreste, så vil *philosophi* derimod løfte mig op til skyerne. Just det som beskæmmer mig hos hine, kroner mig med ære hos disse. Jeg må derfor stå imod denne fristelse. Jeg står imod den. Jeg overvinder den. Jeg har alt overvundet den. Jorden er rund. *Jacta est alea. Dixi.*

(*Råber på Jacob*)

Jacob! Det brev som du leverede mig fra min kæreste, har intet virket hos mig. Jeg bli'r ved hvad jeg har sagt. Jorden er rund, og den skal aldrig blive flak så længe mit hoved er oppe.

JACOB

Jeg holder også for at jorden er rund, men om én gav mig en kommenskringle for at sige at den er lang, sagde jeg den var lang, thi det kan skille mig lige meget.

MONTANUS

Det kan være dig anstændigt, men ikke en *philosopho* hvis hoveddyd er at forsvare til det yderste det han engang har sagt. Jeg vil offentligt disputere derom her i byen og fordre ud alle som har studeret.

JACOB

Men måtte jeg spørge monsør om en ting? Om I vinder i disputatsen, hvad vil da følge deraf?

MONTANUS

Der følger så meget deraf at jeg har den ære at vinde og passere for en lærd mand.

JACOB

Monsør vil sige en snaksom mand; thi at visdom og snaksomhed er ikke det samme, har jeg mærket af folk her i byen. Rasmus Hansen, som altid fører ordet, og som ingen kan stå i munden, holdes af andre kun at have god jævn gåseforstand. Sognefogeden Niels Christensen derimod, som taler lidt og giver sig altid tabt, holdes for at kunne forestå en herredsfogeds embede.

MONTANUS

Nej, hør mig engang til den slyngel, han vil min tro ræsonnere med!

JACOB

Monsør må ikke tage det ilde op, jeg taler kun efter min enfoldige forstand og spør' kun for at lære. Jeg ville gerne vide, at når monsøren vinder disputationen, om Per Degn da straks bli'r forvandlet til en hane?

MONTANUS

Hvilken snak! Han bli'r derfor den samme som han var.

JACOB

Ej, så taber jo monsør da?

MONTANUS

Jeg vil ikke indlade mig i disput med en bondeslyngel som du er. Hvis du forstod latin, så skulle jeg straks fornøje dig. Jeg er ikke øvet i at disputere på dansk.

JACOB

Det er at sige, monsøren er blevet så lærd at han ikke mere kan forklare sin mening på sit modersmål.

MONTANUS

Hold din mund, *audacissime juvenis!* Hvorfor skulle jeg gøre mig umage at forklare min mening for grove og gemene folk som ikke engang ved hvad *universalia entia rationis* og *formæ substantiales* er, langt mindre andet? Det er jo *absurdissimum* at vilde præke for den blinde om farverne. *Vulgus indoctum est monstrum horrendum informe, cui lumen ademptum.* Der var en mand for nylig, som dog var ti gange lærdere end du, der ville disputere med mig, men da jeg fornam at han ikke vidste hvad *quidditas* var, slog jeg ham det rent af.

JACOB

Hvad vil det ellers sige, *quidditas*? Var det ej så?

MONTANUS

Det ved jeg nok hvad det vil sige.

JACOB

Monsør ved det måske selv, men kan ikke forklare det for andre. Da er det lille jeg forstår, sådant som alle mennesker kan begribe når jeg siger dem det.

MONTANUS

Ja, du er en lærd karl, Jacob! Hvad ved du?

JACOB

Men om jeg kunne bevise at jeg var lærdere end monsøren er?

MONTANUS

Det gad jeg gerne hørt.

JACOB

Den som studerer på de vigtigste ting, mener jeg har den grundigste lærdom.

MONTANUS

Ja, det er ret nok.

JACOB

Jeg studerer på avling og jordens dyrkning, derfor er jeg lærdere end monsøren er.

MONTANUS

Så holder du groft bondearbejde for det vigtigste?

JACOB

Jeg ved ikke, men det ved jeg at om bønder ville også tage en pen eller et stykke kridt i hånden og måle hvor langt der er til månen, da ville I høj-lærde snart få en ulykke i jeres maver. I lærde driver tiden bort med at despetere om verden er rund, firkantet eller ottekantet, og vi studerer på at holde jorden ved lige. Ser monsør nu da at vor studeren er nyttigere

og vigtigere end jeres og derfor at Niels Christensen er den lærdeste mand her i byen eftersom han har forbedret sin jord således at en tønde hartkorn deraf er 30 rigsdaler bedre end i hans formands tid, som sad hele dagen med en pibe tobak i munden, besmurte og krøllede doktor Arent Hvitfelds krønike eller postil.

MONTANUS

Ak, jeg dør! Det er Fanden skinbarlig som taler. Jeg har aldrig tænkt min livstid at der kunne ligge slige ord i en bondedrengs mund; thi hvorvel alt det du har talt, er falskt og ugudeligt, så er det dog en ugemen tale for en af din stand. Sig mig fort af hvem du har lært sådan snak?

JACOB

Jeg har ikke studeret, monsør; men folk siger at jeg har godt hoved. Landsdommeren kommer aldrig herhid til byen, han har jo straks bud efter mig. Han har sagt hundrede gange til mine forældre at de burde at holde mig til bogen, og at der kunne blive noget stort af mig. Når jeg intet har at bestille, går jeg og spekulerer. Forgangen gjorde jeg et vers over Morten Nielsen, som drak sig ihjel.

MONTANUS

Lad mig høre det vers.

JACOB

I må da vide det først at samme Mortens far og farfar var begge fiskere og druknede på vandet. Verset var sådan:

Herunder Morten Nielsen står,
som for at træde sin' forfædres fodspor,
der døde på vandet som fiskere,
sig udi brændevin druknede.

De vers måtte jeg læse for landsdommeren forgangen dag, som lod dem skrive og gav mig to mark derfor.

MONTANUS

Verset, skønt det er *formaliter* meget slet, så er det *materialiter* ypperligt. Prosodien, som er det fornemste, fattes.

JACOB

Hvad vil det sige?

MONTANUS

Somme linjer har ikke *pedes* nok eller fødder at gå på.

JACOB

Fødder! Det har min tro på nogle dage løbet hele landet over.

MONTANUS

Jeg mærker at du har et forslagent hoved. Jeg ville ønske at du havde studeret og forstod din *philosophiam instrumentalem*, så skulle du respondere under mig. Kom, lad os gå.

Femte akt

Scene 1

En løjtnant, Jesper Ridefoged

LØJTNANT

Hvor skal jeg få den karl at se, hr. foged? Jeg gad dog nok gerne talt med ham. Ser han noget vel ud?

JESPER

Ja, han ser temmelig vel ud, og har en mund som en ragekniv.

D4v

LØJTNANT

Det vil intet sige når han kun er stærk og frisk.

JESPER

Han kan sige hvad han vil, og forsvare det. Han beviste udtrykkeligt at Per Degn var en hane.

LØJTNANT

Er han noget bred over skuldrene?

JESPER

En stærk, før karl. Alle i huset er bange for ham, endogså forældrene, thi han kan gøre dem til køer, stude, heste og til mennesker igen, det er at sige, bevise ud af bøger at de er det.

LØJTNANT

Ser han ud til at kunne lide ondt?

JESPER

Han beviste også at jorden er rund.

LØJTNANT

Det rager mig ikke; men ser han ud til at være modig og have hjerte?

JESPER

Han skulle sætte sit liv til for et bogstav, endsige for andet. Jeg er vis på at han får alle folk her på halsen. Men det skøtter han ikke om, han står derfor ikke fra sin mening og lærdom.

LØJTNANT

Hr. foged, så vidt som jeg hører, bliver det en komplet soldat.

JESPER

Hvorledes vil løjtnanten få ham til soldat? Han er student.

LØJTNANT

Det vil intet sige. Kan han skabe folk til får, stude og haner, så vil jeg forsøge om jeg kan skabe engang en student til soldat.

JESPER

Jeg var tilfreds han var det. Jeg skulle le min mave itu.

LØJTNANT

Ti kun stille, Jesper! Når fogeden og løjtnanten vil stikke hovederne sammen, er slige ting ikke umulige. Men der ser jeg én komme. Mon det er han?

D5r

JESPER

Ja, det er han. Jeg vil løbe til side at han ikke skal have mig mistænkt.

Scene 2

Løjtnanten, Montanus

LØJTNANT

Jeg gratulerer hans ankomst her til byen.

MONTANUS

Jeg takker tjenstligt.

LØJTNANT

Jeg ta'r mig den frihed at besøge, såsom her ellers ikke er mange lærde folk man kan tale med.

MONTANUS

Det er mig kært at han har studeret. Når deponerede hr. løjtnant, med permission?

LØJTNANT

Jeg deponerede for ti år siden.

MONTANUS

Så er hr. løjtnant da en gammel *academicus*. Hvad var hr. løjtnants studium da han var student?

LØJTNANT

Jeg læste mest gamle latinske *autores* og studerede på naturens ret og moralske sager, hvilket jeg endnu gør.

MONTANUS

Ej, det er lapperi, det er ikke *academicum*. Lagde I ingen vind på *philosophiam instrumentalem*?

LØJTNANT

Nej, ikke synderlig.

MONTANUS

Så har I da aldrig disputeret?

LØJTNANT

Nej.

MONTANUS

D5v

Ej, er det at studere? *Philosophia instrumentalis* er det eneste solide studium. Resten kan være smukt nok, men ikke lærd. En der er vel dreven i *logica* og *metaphysica*, kan redde sig ud fra alting, disputere om alle materier omendskønt han er fremmed i dem. Jeg ved ikke hvilken jeg vilde tage mig på at forsvare, jeg jo skulle komme vel fra. Der var aldrig nogen disputats på akademiet hvor jeg jo var *opponens* ved. En *philosophus instrumentalis* kan passere for en polyhistor.

LØJTNANT

Hvem er størst disputator nu om stunder?

MONTANUS

Det er en student som hedder Per Iversen. Når han har refuteret sin modstander så at han ikke kan svare et ord mere, siger han: »Vil I nu tage min mening, så vil jeg igen forsvare jeres mening.« Til alt sådant hjælper besynderlig hans *philosophia instrumentalis*. Det er skade den karl ikke blev prokurator; han fik en mægtig stor næring. Næst efter ham er jeg den stærkeste; thi sidste gang jeg disputerede, hviskede han mig i øret: »*Jam sumus ergo pares*.« Men jeg vil dog altid cedere ham.

LØJTNANT

Men jeg har hørt sige at monsieur kan bevise at det er børns pligt at slå deres forældre. Det synes mig at være urimeligt.

MONTANUS

Har jeg sagt det, er jeg óg mand for at forsvare det.

LØJTNANT

Jeg tør vædde med ham om en dukat at han er ikke kapabel dertil.

MONTANUS

Jeg vover en dukat derimod.

LØJTNANT

Top, det er sagt! Lad os nu høre.

MONTANUS

Den man elsker mest, slår man mest. Man bør ingen elske mere end sine forældre. Ergo bør man ingen slå mere. End i en anden *sylogismo*: Hvad jeg har oppebåret, bør jeg efter evne erstatte. Jeg har i min barndom oppebåret hug af mine forældre. Ergo bør jeg give dem hug igen.

LØJTNANT

Nok, nok! Jeg har tabt. I skal min tro have jeres dukat.

MONTANUS

Ej, det er ikke løjtnantens alvor. Jeg vil *profecto* ingen penge have.

LØJTNANT

Han skal *parole* tage dem, jeg svær' derpå.

MONTANUS

Ja, så vil jeg tage dem for ikke at gøre løjtnanten mensvoren.

LØJTNANT

Men må jeg óg ikke forsøge om jeg ikke kan gøre ham til noget? *Par exemple*, jeg vil gøre ham til soldat.

MONTANUS

Ej, det er ganske let, alle studenter er åndelige soldater.

LØJTNANT

Nej, jeg vil også vise at han er en legemlig soldat. Hvo som har taget penge på hånden, er en hvervet soldat, I har sådant gjort, ergo ...

MONTANUS

Nego minorem.

LØJTNANT

Et ego probo minorem af de to rigsdaler I fik på hånden.

MONTANUS

Distinguendum est inter nummos.

LØJTNANT

Ingen distinktion! I er soldat.

MONTANUS

Distinguendum est inter to simpliciter et relative accipere.

LØJTNANT

Ingen snak! Kontrakten er sluttet, og I har fået penge.

MONTANUS

Distinguendum est inter contractum verum et apparentem.

LØJTNANT

Kan I nægte at I jo har fået en dukat af mig?

MONTANUS

Distinguendum est inter rem et modum rei.

LØJTNANT

Kom, følg mig straks, kammerat, nu skal du få mundering.

MONTANUS

Der har I jeres to rigsdaler igen. I har derforuden ingen vidner at jeg har taget penge.

Scene 3

D6v

Jesper, Niels Korporal, Montanus, løjtnanten

JESPER

Jeg kan vidne at jeg så løjtnanten gav ham penge på hånden.

NIELS

Jeg ligeså.

MONTANUS

Men hvorfor tog jeg de penge? *Distinguendum est inter ...*

LØJTNANT

Ej, vi vil ingen snak høre. Niels, bliv du her medens jeg henter mundering.

MONTANUS

Hej, gevalt!

NIELS

Tier du ikke, din hund, så skal jeg støde dig bajonetten i livet. Er han ikke hvervet, hr. foged?

JESPER

Jo, det er rigtigt nok.

LØJTNANT

Kom, fluks den sorte kjole af og en rød på igen.

(Han græder medens man ifører ham munderingen)

LØJTNANT

Ej, det lader ilde for en soldat at græde; du er jo langt bedre nu end tilforn. Eksercer ham nu bravt, Niels Korporal! Det er en lærd karl, men han er endnu rå i eksercitserne.

(Niels Korporal fører ham i en rød kjole, eksercerer og pryglers ham)

Scene 4

Løjtnanten, Niels, Montanus

LØJTNANT

Nu, Niels, kan han fatte eksercitserne?

NIELS

Han skal nok lære, men det er en doven hund, han må prygles hvert øjeblik.

MONTANUS *(grædende)*

D7r

Ak, gunstige herre, vær barmhjertig mod mig! Jeg er af et svagt helbred og kan ikke udstå sådan medfart.

LØJTNANT

Det falder noget hårdt i førstningen, men når din ryg bravt bli'r banket og barket, vil det siden ikke gøre så ondt.

MONTANUS *(græder)*

Ak, gid jeg aldrig havde studeret, så havde jeg ikke gerådet i denne ulykke.

LØJTNANT

Ej, det er kun en begyndelse. Når du har siddet en halv snes gange på træhesten eller stået på pælen først, så agter du siden sådant for bagatel.

(Montanus græder igen)

Scene 5

Jeronimus, Magdelone, Lisbed, Jeppe, Nille, løjtnant, Montanus, korporalen

JERONIMUS

Er I ganske vis derpå?

JEPPE

Javist. Fogeden berettede mig det nys. Ak, ak! Nu er min vrede forvandlet til medynk.

JERONIMUS

Kunne vi kun få ham i den rette tro igen, ville jeg gerne købe ham løs.

LISBED (*kommer ind*)

Ak, jeg elendige menneske!

JERONIMUS

Gør mig ingen alarm, min datter, du vinder intet dermed.

LISBED

Ak, min hjerte far, hvis I var så forlibt som jeg er, bad I mig ikke tie.

JERONIMUS

Fy fy! Det er ikke smukt for en pige at lade sig mærke med sådant. Men der synes mig at han står. Hør, Rasmus Berg, hvordan er det fat?

MONTANUS

Ak, min hjerte monsieur Jeronimus! Jeg er blevet soldat.

JERONIMUS

Ja, nu får I andet at bestille end gøre mennesker til dyr og degne til haner.

MONTANUS

Ak, ak! Jeg begræder min forrige dårlighed. Men alt for silde.

JERONIMUS

Hør, min ven, vil I lade jeres forrige galskab og ikke fylde landet op med tvistighed og disputatser, skal jeg ikke spare hvad som er i min evne, for at løse jer ud igen.

MONTANUS

Ak, jeg har ikke forskyldt bedre som har truet mine gamle forældre med hug. Men vil I forbarme jer over mig og arbejde på min befrielse, svær' jeg jer til at jeg herefter skal føre et andet levned, tage mig nogen håndtering for og aldrig forurolige nogen med disputer mere.

JERONIMUS

Bi da her så længe, jeg vil hen og tale med løjtnanten.

Ak, min kære hr. løjtnant, I har altid været en ven af vort hus. Den person som er hvervet til soldat, er forlovet med min eneste datter, som bær' stor kærlighed for ham. Lad ham komme løs igen. Jeg vil gerne forære løjtnanten 100 rigsdaler derfor. Jeg bekender at jeg glædede mig selv derover i førstningen at han således var blevet revset; thi hans sælsomme opførsel havde opirret mig og alle godtfolk her i byen mod ham. Men da jeg så ham i den positur og tillige hørte ham af hjertet begræde sin forrige dårlighed og love bedring, var mit hjerte færdigt at briste af medynk.

LØJTNANT

Hør, min kære monsieur Jeronimus! Hvad jeg har gjort, er kun for hans eget bedste. Jeg ved at han er forlovet med jeres datter, og har derfor alene for at tjene jeres hus bragt ham i den tilstand og trakteret ham med sådan hårdhed at han kunne komme til sine synders bekendelse. Men jeg vil for eders skyld selv give penge til de fattige eftersom jeg hører at han er blevet forandret. Lad ham kun komme hid.

Hør, min ven! Jeres forældre har sat store penge på jer i forhåbning at I skulle blive dem til ære og trøst i deres alderdom; men I rejser klog bort D8r

og kommer ganske forvirret tilbage, oprører den hele by, forplanter sælsomme meninger og forsvarer dem med hårdnakkethed. Skal det være frugt af studeringer, så burde man jo ønske at der var aldrig bøger til. Mig synes det fornemste man burde lære i skolerne, er alt hvad som strider mod det som I er befængt med, og at en lærd mand burde fornemmelig kendes frem for andre derpå at han er mere tempereret, modest og føjelig i sin tale end en ulærd. Thi den sunde filosofi lærer os at vi bør dæmpe og stille tvistigheder, at stå fra vore meninger så tit vi overbevises af den ringeste at være vildfarende. Det første bud i filosofien er at kende sig selv, og jo mere én forfremmes deri, jo slettere tanker har han om sig selv, jo mere synes ham der står tilbage at lære. Men I gør filosofi til fægtekunst og holder den for *philosophus* der ved subtile distinktioner kan forvende sandhed og rede sig ud af alle meninger. Ved sådant gør I jer forhadte af folk og bringer lærdom i foragt såsom man bilder sig ind at sådanne underlige lader er studeringers rette frugt. Det bedste råd jeg kan give jer, er at I arbejder på at glemme og rydde af jeres hoved det som I har anvendt så mangen nattevægt på at lære, og at I tager jer nogen håndtering for hvorved I kan bane jer vej til jeres forfremmelse, eller om I endelig vil blive ved studeringer, at I da indretter dem på en anden måde.

MONTANUS

Ak, gunstige herre, jeg skal følge hans råd og beflitte mig på at blive et andet menneske herefter.

LØJTNANT

Godt, så gi'r jeg eder da løs igen når I har gjort de løfter både til eders egne og eders svigerforældre og bedt dem om forladelse.

MONTANUS

Jeg beder eder da ydmygst med grædende tårer alle om forladelse og lover at føre et ganske andet levned herefter, fordømmer mit forrige væsen, fra hvilket jeg er bragt ikke mere ved den tilstand jeg er gerådet i, end ved denne brave mands grundige tale og lærdom, for hvilken jeg derfor næst mine forældre skal altid have mest estime.

JERONIMUS

D8v

Så holder I da ikke mere for, min kære svigersøn, at jorden er rund? Thi den post ligger mig mest om hjertet.

MONTANUS

Min hjerte svigerfar, jeg vil ikke disputere videre derom. Men jeg vil alene sige dette at alle lærde folk er nu om stunder af de tanker at jorden er rund.

JERONIMUS

Aaah! Hr. løjtnant! Lad ham blive soldat igen til jorden bliver flak.

MONTANUS

Min kære svigerfar, jorden er så flak som en pandekage! Er han nu fornøjet?

JERONIMUS

Ja, nu er vi gode venner igen, nu skal I få min datter. Kom nu allesammen ind hos mig og drik på en forligelse. Hr. løjtnant, gør os den ære at komme ind.

(De går ind)